

SWOT analiza SDI u Srbiji kao vodič za strane investitore i državnu administraciju

Katarina Zakić¹

Aleksandra Živaljević²

Apstrakt: *Svrha rada:* Vitalnost privrede jedne zemlje ogleda se u ravnoteži mnogobrojnih makroekonomskih parametara, a jedan od njih svakako jesu i strane direktne investicije (SDI). Republika Srbija kao jedan od sukcesora nekadašnje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) imala je i tokom tog perioda uspešna ulaganja iz inostranstva. Raspad zemlje i sankcije, praćene nezapamćenom inflacijom 1992. godine i NATO bombardovanjem zemlje 1999. godine, dovele su domaću privredu na ivicu održivosti. Nakon političkih promena 2000-tih godina i zaokreta u ekonomskoj politici zemlje došlo je do velikog priliva stranih direktnih investicija, od kojih su neke bile izrazito uspešne a druge izrazito neuspešne. Na dolazak SDI je tokom narednih godina svakako negativno uticala i svetska ekonomska kriza, koja je u jednom trenutku, skoro zaustavila priliv SDI u Srbiju. Noviji rezultati pokazuju da se Srbija u tom smislu oporavila i da se poboljšao njihov nivo u poslednje tri godine. Uz pomoć stratejske analize dobiće se jasnija slika stranih investicija, tj. sagledaće se njihov doprinos razvoju Srbije, ali će se ukazati i na ekonomske prilike u Srbiji, kako bi se objektivno uvidela situacija na domaćem tržištu u vezi sa SDI.

Metodologija: Cilj ovog rada je da napravi pregled SDI u Srbiji od 1995. do 2018. godine koristeći relevantne baze podataka Svetske banke (WTO) i Narodne banke Srbije (NBS), te da na osnovu ovih podataka i ekonomske situacije u Srbiji napravi njihovu SWOT analizu. SWOT analiza je jedan od osnovnih instrumenata stratejske analize, sagledava

¹ Vanredni profesor, Institut za međunarodnu politiku i privredu.

katarina@diplomacy.bg.ac.rs

Ovaj rad je rezultat rada na projektu „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: strateški pravci razvoja i učvršćivanje položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolitički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbedonosni aspekti“ koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, evidencioni broj 179029.

² Higher Colleges of Technology, Business Department, UAE.

azivaljevic@hct.ac.ae

Druga afilijacija: vanredni profesor Fakultet za poslovne studije i pravo, Union „Nikola Tesla“ Univerzitet.

četiri elementa: jake strane, slabosti, mogućnosti i opasnosti, odnosno unutrašnje i spoljašnje elemente subjekta analize, pruža osnove za donošenje stratezijskih odluka, kako za strane investitore tako i za državnu administraciju.

Praktične implikacije: Rezultati SWOT analize treba da pokažu pre svega stranim investitorima, bez obzira na to u koju delatnost u Srbiji ulažu, šta ih na tom putu očekuje i kako se mogu pripremiti na uslove poslovanja u Srbiji. Pored toga, sagledaće se jake i slabe strane SDI, da ukažu državnoj administraciji na pitanja o kojima treba voditi računa prilikom dovođenja stranih investitora u Srbiju.

Nalazi: Politika stranih direktnih investicija nije u Srbiji vođena na odgovarajući način te je struktura i sektorska raspodela izrazito nepovoljna, a upitan je i pozitivan uticaj SDI na regionalni i održivi razvoj. U malom broju slučajeva greenfield investicija može se reći da su efekti SDI bili pozitivni za razvoj srpske privrede. Uslovi investiranja u Srbiju su povoljni za strane investitore.

Gljučne reči: Strane direktne investicije (SDI), SWOT analiza, inostrani investitori, država, Srbija

Uvod

Stratezi državnog razvoja su suočeni sa velikim brojem izazova i odluka koje je u skladu s njima potrebno doneti, kako bi se na pravilan način formulisala ekonomska politika jedne zemlje. Odluke u vezi sa stranim direktnim investicijama (SDI) nisu izuzetak od ovog pravila, ali ono što konkretno može pomoći, bez obzira na to koja je država u pitanju, jeste veliki broj analiza i radova kojih ima na ovu temu u savremenim naučnim bazama. Urađen je veliki broj istraživanja tako da se s velikom sigurnošću mogu identifikovati pravilni pravci razvoja stranih direktnih investicija i odgovarajućih načina za njihovu implementaciju i koji bi doveli do njihovih pozitivnih efekata po svetsku ekonomiju, rast i razvoj.

Strane direktne investicije su u Srbiji možda i previše optimistično shvatane kao „lek za sve“, tj. kao sredstvo ekonomske politike koje će rešiti sve probleme domaće ekonomije, a koja je u fazi tranzicije nakon 2000-te godine bila prisutna u javnosti. Državna preduzeća su pogotovo bila na „udaru“ stranih investitora, ali je procena bila da će rezultati ove politike dati mnogo bolje rezultate nego što jesu na kraju, mada još uvek ima preduzeća koja nisu privatizovana i čija se sudbina u smislu opstanka još uvek ne zna. Ono što se ne može poreći jeste veliki priliv kapitala po osnovu privatizacije u vidu SDI, ali ostaje pitanje gde je sve bilo grešeno u datom procesu. Radenković u knjizi “Foreign Direct Investments in Serbia“ navodi da je prema podacima Agencije za privatizaciju u periodu od 2002. do 2015. godine prodato 3.047 srpskih kompanija za 3,6 milijarde evra.³ Pored

³ Radenković, *Foreign Direct Investments in Serbia*, Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe, 2016, p. 68.

pozamašne sume koja je ušla u našu privredu, isti autor navodi i da je u periodu od 2003. do 2009. godine broj zaposlenih u Srbiji opao za 66%, tj. u datom periodu je 450.000 ljudi izgubilo posao.⁴

Da bi analiza bila objektivna potrebno je naglasiti da strani direktni investitori nisu u najvećoj meri krivi za novonastalu situaciju, jer su oni privučeni povoljnim uslovima za investiranje ulagali u našu zemlju. Mnogi od njih koji su došli početkom 2000-tih i danas uspešno posluju, zapošljavaju veliki broj ljudi, te pomažu direktno rast BDP-a u našoj zemlji. To ne treba sporiti. Na narednim stranama rada jasno će se u okviru SWOT analize identifikovati uspešni primeri SDI i uvideti na koje sve načine oni doprinose srpskoj ekonomiji. S druge strane, prikazaće se sve mogućnosti i opasnosti koje očekuju strane investitore očekuju na domaćem tržištu. Ova analiza će pružiti odgovore i na to koji su potezi srpskih vlada apropro investicija bili dobri, a koji ne.

Teorijski okvir rada – SDI i SWOT analiza

Naslov rada jasno izdava dva elementa analize. Prvi su strane direktne investicije kao pojam koji je najbitniji deo analize, a drugi je SWOT analiza kao strategijsko sredstvo uz pomoć koje će se analizirati SDI. Zbog toga je neophodno prikazati teorijske okvire samog rada i definisati okvire analize.

Strane direktne investicije su kako u stranoj, a pogotovo u domaćoj literaturi (što je u ovom slučaju još bitnije), s više aspekata analizirane i tumačene. Autori se u ovim situacijama za definisanje teorijskih okvira uglavnom pozivaju na opšte prihvaćene definicije, a to su prvenstveno one koje su dali OECD, IMF ili WB.

Definicija SDI prema Organizaciji za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) glasi⁵: „Direktna investicija je definisana kao kategorija prekograničnih ulaganja od strane rezidentnog entiteta u jednoj ekonomiji (direktni investitor) sa ciljem uspostavljanja trajnog interesa u preduzeću (preduzeću za direktna ulaganja) koje je rezident van privrede direktnog investitora. Glavni motiv direktnog investitora je da izvrši određeni stepen uticaja na upravljanje svojim preduzećem(ima) putem direktnih investicija, bez obzira na to da li to podrazumeva vršenje kontrolnog procesa ili ne. Međutim, u mnogim, ako ne i u većini slučajeva, odnos je dovoljno postojan da će direktni investitor kontrolisati preduzeće u koje je direktno ulagao. Motivacija da se značajno utiče na ili kontroliše preduzeće, je osnovni faktor koji

⁴ Ibid, p. 69.

⁵ Koja je definisana u saglasnosti s IMF definicijom SDI datoj u Balance of Payments and International Investment Position Manual 6th edition (BPM6).

razlikuje direktne investicije od prekograničnih portfolio investicija. U drugom slučaju, fokus investitora je uglavnom na zaradama koje nastaju sticanjem i prodajom akcija i drugih hartija od vrednosti. Postoje slučajevi u kojima nerezidentni investitor, ili investitori koji deluju zajedno, stiču rezidentno preduzeće (u celosti ili delimično), sa ciljem preprodaje imovine ili restrukturiranja, a zatim preprodaje entiteta. Odnos između investitora i preduzeća ne mora biti „dugotrajan“, ali uticaj direktnog investitora će imati trajniji karakter. U pojedinim slučajevima, takvi kupci ne moraju da imaju nameru da zadrže svoje učešće u kapitalu na godinu dana, ali bi mogli imati značajan uticaj na entitet.“ Pored toga se još napominje: „Odnosi direktnih investicija, po samoj svojoj prirodi, mogu dovesti do dugoročnog i stabilnog finansiranja i tehnoloških transfera u cilju maksimiziranja proizvodnje i zarade multinacionalnih kompanija tokom vremena. Portfolio investitori nemaju kao cilj nikakav dugoročni odnos. Zarada po osnovu imovine je glavna determinanta za kupovinu ili prodaju njihovih hartija od vrednosti.“⁶

Svetska banka (WB) ima sledeću definiciju: „Strana direktna investicija je kategorija prekogranične investicije, koja je vezana za rezidenta u jednoj ekonomiji, a koji ima kontrolu ili značajan stepen uticaja na upravljanje jedne kompanije koja je rezident u drugoj ekonomiji. Pored kapitala koji dovodi do kontrole ili uticaja, direktna investicija takođe uključuje i investicije koje su povezane sa tim odnosom (konekcijom) uključujući - investicije u korporacije sa indirektnim uticajem ili pod kontrolom korporacije, investicije u filijale (čerke kompanije – kompanije kontrolisane od strane istog direktnog investitora), dugove (osim izabranog duga) i međukompanijska zaduživanja.“⁷

Narodna banka Srbije na svom zvaničnom sajtu publikuje podatke o SDI koji su izrađeni u skladu s metodologijom MMF: „Platni bilans se izrađuje u skladu s metodologijom Međunarodnog monetarnog fonda BPM5 (Balance of Payments Manual, Fifth edition, IMF, 1993). Podaci se objavljuju na mesečnom i godišnjem nivou, u milionima evra. Transakcije se iz originalnih valuta preračunavaju u izveštajnu valutu primenom zvaničnih srednjih kurseva Narodne banke Srbije (NBS) na dan transakcije. Osnovni izvori podataka za izradu platnog bilansa su: Republički zavod za statistiku (RZS) i izveštaji koji se

⁶ OECD, (2008), Benchmark Definition of Foreign Direct Investment, fourth edition, OECD <https://www.oecd.org/daf/inv/investmentstatisticsandanalysis/40193734.pdf>, pp. 22-23.

⁷ World Bank, What is the difference between Foreign Direct Investment (FDI) net inflows and net outflows?, The World Bank Group, <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/114954-what-is-the-difference-between-foreign-direct-inve>.

dostavljaju NBS.⁸ Usled toga NBS koristi sledeću definiciju SDI koja je u skladu s definicijom Međunarodnog monetarnog fonda (IMF): „Direktne investicije predstavljaju ulaganja kojim vlasnik stiće *najmanje 10% vlasništva* i obuhvataju ulaganja nerezidenata u rezidentna pravna lica, ulaganje rezidenata u nerezidentna pravna lica, i prodaju i kupovinu nepokretnosti u zemlji, odnosno inostranstvu. U direktna ulaganja uključena su ulaganja u novcu i robi, reinvestirana dobit i međukompanijska zaduživanja. Osnovni izvori podataka su izveštaji platnog prometa sa inostranstvom, direktni izveštaji, izveštaji o kreditnofinansijskim transakcijama i RZS.“⁹

Ovde je napomenuti da je 10% vlasništva minimum koji inostrani investitor mora da uloži u Srbiju da bi se njegova investicija beležila kao SDI i da bi po osnovu toga mogao da dobija određene olakšice za svoje poslovanje, o čemu će naknadno više biti reči.

Što se tiče definisanja SWOT analize, situacija je malo drugačija nego kod SDI. Još uvek u literaturi nema usaglašenog stava kada je i ko osmislio ovu analizu, niti postoji njena striktna definicija.¹⁰ Ono oko čega se svi slažu jeste da je SWOT analiza neizostavan deo strategijskog menadžmenta ili uže rečeno strategijskog planiranja, koji sagledava interne (unutrašnje) i eksterne (spoljašnje) faktore koji utiču na rad jedne kompanije. Pod unutrašnjim faktorima se podrazumevaju jake i slabe strane jedne kompanije, dok se pod eksternim faktorima podrazumevaju oni koji se nalaze u njenom spoljašnjem okruženju. Međutim, analiza je toliko univerzalna da se danas ne koristi samo u svrhu sagledavanja pozicije jedne kompanije na tržištu i definisanje odgovarajuće strategijske odluke, već se koristi u širokom spektru analiza, npr. u oblasti medicine, farmacije, tehničkih nauka, a svakako i na nivou makroekonomskih analiza, kao što je i ovaj rad. U samoj analizi je neophodno voditi računa samo o jednoj stvari - da se jake strane ne pomešaju sa šansama, ili slabosti s opasnostima. Usled toga se u svim knjigama koje se bave strategijskim menadžmentom uvek specifično naglašava da kada se radi o analizi rada jedne kompanije, ona jedino

⁸ <http://www.nbs.rs/internet/latinica/80/mo/II-EOI-PB.pdf>, str. 3.

⁹ <http://www.nbs.rs/internet/latinica/80/mo/II-EOI-PB.pdf>, str. 4

¹⁰ Gürel Emet, Tat Merba, SWOT Analysis: A Theoretical Review, *The Journal of International Social Research* Volume: 10 Issue: 51/2017, Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1832>, Available from: https://www.researchgate.net/publication/319367788_SWOT_ANALYSIS_A_THEORETICAL_REVIEW [accessed Jul 03 2019], pp. 1001.

Prema citiranim autorima dve vrhunske škole se uglavnom spominju kao mesta na kojima je SWOT analiza nastala – Harvard biznis škola i Stenford univerzitet.

može da utiče na svoje jake strane i slabosti, a faktori okruženja su oni na koje kompanija ne može uticati i mora ih kao takve prihvatiti. Cilj analize je da na osnovu nje kompanija identifikuje svoje prednosti i šanse u okruženju, te da iste iskoristi, a da se isprave slabe strane i izbegnu opasnosti koje postoje. Sam postupak sprovođenja analize nije težak i analiza je vrlo operativna, ali uvek treba imati u vidu da analiza ne pruža odgovor na pitanje šta je potrebno uraditi. Zbog toga se ova analiza obično koristi u sadejstvu s drugim analizama kako bi konačna odluka bila precizna. Neophodno je veliko znanje i iskustvo odgovornog za donošenje strategijskih odluka, jer su one po svom karakteru dugoročne i presudno utiču na budućnost kompanije.¹¹

Metodologija rada

Metodologija istraživanja stranih direktnih investicija u Srbiji biće prevashodno zasnovana na kvalitativnoj i deskriptivnoj metodi istraživanja kako bi se predmet proučavanja sagledao u punoj meri.

Deskriptivna metoda istraživanja biće upotrebljena u svrhu tumačenja baza podataka prevashodno prikupljenih preko izveštaja Narodne banke Srbije, kako bi se analizirali podaci koje ova banka objavljuje. Tom prilikom biće sagledani izveštaji koji govore o tome koje zemlje su imale najveći broj SDI u Srbiji tokom prethodnih godina, u koje sektore je najviše ulagano, kao i aktiva i obaveze stranih investitora.

Kvalitativna analiza kao metoda korišćiće, pored prethodno prezentovanih izveštaja i prikupljene podatke iz drugih članaka i analiza. Kao pregledni rad, u ovom članku se polazi od toga da su SDI tokom godina detaljno i s više aspekata objašnjavane u domaćoj i stranoj literaturi, te je ovaj rad usmeren samo na novi aspekt analize.

Da bi se postigao novi aspekt analize korišćiće se SWOT analiza kao strategijsko sredstvo za odlučivanje, koje u ovom radu ima dvostruku ulogu - podjednako je može koristiti i strani investitor, ali je može koristiti i državna administracija, kako bi se još detaljnije sagledale prednosti i mane stranih direktnih investicija.

Operacionalizacija rada se ogleda u hipotezama koje se dokazuju, a koje su u ovom slučaju usled strategijske analize koja se primenjuje, definisane iz dva ugla: države i investitora. Zato su date sledeće hipoteze:

¹¹ Više o tome videti u knjizi: Milisavljević, M. (2007), *Savremeni strategijski menadžment*, VI izdanje, Megatrend univerzitet, Beograd – poglavlje Strategijska analiza str. 115-191.

H1: Koristeći jake strane (prednosti), a izbjegavajući slabe strane (nedostatke) SDI, državna administracija pravi strategiju privlačenja stranih investicija.

H2: Sumirajući opasnosti i šanse za poslovanje na tržištu Srbije, uviđa se da su uslovi za SDI u Srbiji veoma povoljni za inostrane investitore

Pogled na strane direktne investicije – prinudna opcija ili sredstvo za prosperitet privrede

Strane direktne investicije se za Srbiju uglavnom vezuju za period nakon 2000. godine, te će pregled literature početi od ovog perioda. Autor ovog rada se odlučio na literaturu domaćih istraživača i autora, jer su oni *de facto* najviše upoznati s našom situacijom i imaju dobar pregled onoga što se u privredi dešava. Upravo zbog teme ovog rada, koja je proizvela veliki broj istraživanja i naučnih radova, uvideli smo da se izdvaja jedno pitanje koje je upravo i naslov ovog poglavlja – da li su SDI stvarno sredstvo koje pomaže prosperitetu privrede ili su prinudna opcija slabije razvijenih privreda. Značajno je utvrditi šta su pojedini autori naveli u svojim istraživanjima.

U radu koji se ticao analize SDI u razvijenim i nerazvijenim zemljama, Savić objašnjava šta je realnost, a šta zabluda u vezi sa stranim direktnim investicijama. Ova vrstu investicija i njen uspon autor vezuje za proces globalizacije i umrežavanja MNK. Rad je napisan 2002. godine i već tada je jasno ukazao na to da 80% SDI odlazi u razvijene zemlje, a da samo 20% odlazi u zemlje u razvoju i zemlje u tranziciji.¹² Autor navodi da iako znamo koje su tendencije, ne treba čekati skrštenih ruku, već kreirati poslovni i društveni ambijent koji će ipak privući strane investitore.¹³

Istraživanje koje su sproveli Stanojević i Kotlica, koje se odnosilo na SDI u tranzicionim ekonomijama, ukazalo je na to da su SDI donele niz negativnih posledica po privrede zemalja Centralne i Istočne Evrope, jer su se one vezivale za širenje investicija u tercijarni sektor putem akvizicija, a ne za greenfield investicije, te nisu uticale na povećanje izvoza i konkurentnosti tih privreda.¹⁴

¹² Savić Ljubodrag, Strane direktne investicije – očekivani priliv: realnost ili velika zabluda, *Privredna izgradnja*, Savez ekonomista Vojvodine, Novi Sad, XLV: br. 3-4/2002, str. 235.

¹³ Ibid, str. 249.

¹⁴ Stanojević Nataša, Kotlica Slobodan, The Features and Effects of Foreign Direct Investment in the Transition Economies, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, br. 152 (3/2015), pp. 552-553.

Rapaić u svojoj doktorskoj disertaciji, ali i kasnije napisanim radovima istražuje posledičnu vezu između SDI i regionalnog razvoja i dobija vrlo zabrinjavajuće rezultate koji jasno pokazuju da ne postoji veza između rasta BDP i SDI u Srbiji na regionalnom nivou i da je samo jedan grad imao pozitivne efekte toga, a to je Indija.¹⁵

Nestorović takođe u disertaciji istražuje veze SDI i održivog privrednog razvoja u Srbiji, te dolazi do sličnih zaključaka kao Rapaić. Ona u svojoj korelacionoj analizi potvrđuje saznanja da SDI u Srbiji nisu dovele do boljitka u održivom razvoju, te daje niz predloga šta treba uraditi kako bi SDI stvarno i bile poluga ekonomskog razvoja.¹⁶

Đurić i drugi se bave analizom kako SDI mogu uticati na povećanje konkurentnosti srpske privrede. Autori izlaz iz teške ekonomske situacije u Srbiji vide u povećanju izvoza i povećanju investicija. S obzirom na to da po njima Srbija ne može sama da poveća svoj izvoz, rešenje vide u privlačenju SDI formulisanjem nove razvojne strategije, koja bi bila usmerena na povećanje izvoza (transnacionalnih kompanija), te bi se tim putem povećala konkurentnost srpske privrede.¹⁷

Radenković u knjizi koja je takođe posvećena SDI u Srbiji, istražuje razloge zašto je vođena pogrešna državna politika u vezi sa SDI, i u kojoj meri se naša politika prema SDI mora promeniti i usmeriti na bolji način.¹⁸ Autor prikazuje na detaljan način svu realnost SDI, pokazujući mehanizme kako strane direktne investicije za zemlje kao što je Srbija, mogu biti pre sredstvo za prosperitet TNK, a ne nacionalnih privreda.

Arsić u jednoj kraćoj analizi skreće pažnju na to da su strani investitori na određeni način povlašćeni u Srbiji i dobijaju subvencije koje domaći investitori

¹⁵ Rapaić Stevan (2016), „Uloga stranih direktnih investicija u lokalnom ekonomskom razvoju u Republici Srbiji (2001-2013)“, doktorska disertacija, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, Beograd, str. 1-327 i Rapaić Stevan, The Impact of FDI on the Economic Development of Serbia, *Ekonomika preduzeća*, vol. 65, iss 5-6/2017, pp. 381-392, doi:10.5937/EKOPRE1706381R

¹⁶ Nestorović Olgica, (2015), „Strane direktne investicije kao faktor održivog razvoja privrede Srbije“, doktorska disertacija, Ekonomski fakultet, Univerzitet u Kragujevcu, Kragujevac, str. 1-201.

¹⁷ Đurić Dejan, Ristić Jelena, Đurić Dragana, Foreign Direct Investments in the Role of Strengthening the Export Competitiveness of the Serbian Economy, *Economics of Agriculture*, vol. 63, No. 2/2016, p. 544.

¹⁸ Radenković Ivan, Foreign Direct Investments in Serbia, Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe, 2016, pp. 1-88.

u principu ne dobijaju, te da ih domaća pravna regulativa bolje štiti nego domaće investitore. Konačno, i Arsić se slaže s ocenom da i dalje Srbija dobija manje SDI nego što je to slučaj u ostalim zemljama Centralne i Istočne Evrope¹⁹, mada se u istoj publikaciji navodi da je u 2017. godini Srbija imala značajno više investicija nego zemlje u regionu.²⁰

Kastratović u svom radu konstatuje da Srbija, iako ima velike prilive SDI, one su i dalje značajno manje nego u ostalim zemljama Evropske unije ili, recimo, Crna Gora. Autor pored toga navodi niz makroekonomskih pokazatelja koji su poboljšani u Srbiji po osnovu SDI, a to su ubrzavanje privrednog rasta, smanjenje nezaposlenosti i siromaštva, te povećanje izvoza. Kao razloge zašto u Srbiji nije bilo više direktnih stranih investicija autor navodi, pre svega, zakonsku regulativu i neefikasno sudstvo.²¹ Stojanović se takođe u svojoj analizi slaže s ovim mišljenjem i dovodi u pozitivnu vezu odnos BDP-a, izvoza i domaćeg kapitala sa SDI.²²

Iz ovoga se može uočiti da je među autorima polarizovan stav oko SDI i da dok ih jedni vide kao sredstvo koje ima značajne veze s prosperitetom, drugi ih vide kao prinudnu opciju, a mali broj je onih koji smatraju da su SDI dobre ukoliko im se pravilno pristupi.

SDI u Srbiji – presek stanja

U samom uvodu rada je napisano da se dolazak SDI vezuje za period nakon 2000-te godine, ali i da to nije početak stranih ulaganja već da ih je bilo i u prošlosti. Veoma je zanimljivo da je u SFR Jugoslaviji postojala inicijativa ali i praksa dovođenja stranih investitora. Potrebno je naglasiti da taj oblik investiranja nije bio greenfield investiranje, već je pre bio način da domaća preduzeća imaju ino partnera. U tom smislu, tokom sredine 70-tih godina prednjačila je Srbija po prilivu investicija, a za njom je sledila Slovenija.²³ Ulaganja su najvećim delom

¹⁹ Arsić Miloško, Uvodnik, Kvartalni monitor ekonomskih trendova i politika u Srbiji, broj 51, oktobar – decembar 2017, Fondacija za razvoj ekonomske nauke, str. 6.

²⁰ Kvartalni monitor ekonomskih trendova i politika u Srbiji, broj 51, oktobar – decembar 2017, Fondacija za razvoj ekonomske nauke, str. 26.

²¹ Kastratović Radovan, Uticaj stranih direktnih investicija na privredni i društveni razvoj Srbije, Bankarstvo, vol. 45, br. 4/2016, str. 92.

²² Stojanović Dragica, Strane direktne investicije, izvoz i ekonomski rast u Srbiji, Poslovna ekonomija, vol. XII, br. 1/2018, str. 68-69.

²³ Rapačić Stevan (2016), „Uloga stranih direktnih investicija u lokalnom ekonomskom razvoju u Republici Srbiji (2001-2013)“, doktorska disertacija, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, Beograd, str. 99-100.

bila u prerađivačkoj industriji. Dve reforme u vezi sa stranim ulaganjima su bile osmišljene s ciljem dovođenja većeg broja stranih investitora i to 1978. godine i 1989. godine. Ova potonja nažalost nije zaživela zbog dezintegracije SFRJ i niza negativnih političkih i ekonomskih događaja, sve do 2000. godine.

Promene u Srbiji nakon toga, u oblasti ekonomije ogledale su se pre svega u velikoj liberalizaciji poslovanja – otvorilo se tržište za strane investicije, a investitorima su bila interesantna nekadašnja državna preduzeća, koja su prva privatizovana. Upravo po tom osnovu je Srbija imala veliki priliv sredstava, ali je taj priliv bio praćen, kao što je i rečeno, nizom negativnih posledica: smanjenjem broja zaposlenih, prodajom državne imovine po niskim cenama, prodajom preduzeća lošim investitorima, te pronalaženjem loših poslovnih partnera, od kojih su mnogi relativno brzo otišli s ovog tržišta. Taj prvi talas SDI bio je praćen i velikom reformom u bankarskom sektoru, koji se odlikovao gašenjem određenog broja državnih banaka, prodajom drugih i davanjem dozvola za otvaranje velikog broja inostranih banaka. Na taj način je skoro u potpunosti ugašen domaći bankarski sektor.

U godinama nakon toga i dalje je najveći broj investicija dolazio po osnovu privatizacija, ali je počeo i novi talas SDI koji se odlikovao tzv. greenfield investicijama. One u stvari predstavljaju najbolji mogući oblik SDI, jer podrazumevaju da ulagač od početka ulaže u izgradnju objekata, razvijanje poslovanja i zapošljavanje domaće radne snage. Tim putem se najviše doprinosi razvijanju nacionalne privrede a efekti po BDP su najveći. Naime, prilikom ovakvih ulaganja obim investicije, broj uposlenih na celom projektu od početka do kraja je veći nego kod akvizicija. Ceo investicioni ciklus generiše veću vrednost po jednu zemlju, nego kada se preuzme jedna kompanija, jer u toj situaciji cela infrastruktura već postoji, te nema velikih dodatnih ulaganja. Takođe, te investicije nisu uobičajeno (kao što je to slučaj s privatizacijama društvenih preduzeća) opterećene dugovanjima, koje u Srbiji država otpisuje ili sama vraća dugove, čime se dodatno umanjuje vrednost nove investicije.

Tabela br. 1. Strane direktne u investicije u Srbiji (neto povećanje) u periodu od 1995. do 2018. godine, u tekućim američkim dolarima

Godina	SDI neto povećanje (BoP, US\$)	Godina	SDI neto povećanje (BoP, US\$)
1995.	44,985,353.605	2007.	4.424 milijarde
1996.	1,000	2008.	4.055 milijardi
1997.	740,000,000	2009.	2.927 milijardi
1998.	113,000,000	2010.	1.694 milijarde
1999.	112,000,000	2011.	4.927 milijardi
2000.	51,780,910.263	2012.	1.276 milijardi
2001.	177,440,917.755	2013.	2.059 milijardi
2002.	490,635,734.789	2014.	1.999 milijardi
2003.	1.467 milijardi	2015.	2.342 milijarde
2004.	958,469,762.158	2016.	2.355 milijardi
2005.	1.577 milijardi	2017.	2.893 milijarde
2006.	4.256 milijardi	2018.	4.107 milijardi

Izvor: Svetska banka, <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?end=2018&locations=RS&start=1995&view=chart>

U tabeli broj 1 prikazano je prema podacima Svetske banke neto priliv stranih direktnih investicija u periodu od 1995. do 2018. godine, koji jasno pokazuje da je Srbija imala velike oscilacije u prilivu SDI – najviše su bile 2007. godine, a u godinama nakon svetske krize počele su da se smanjuju. Pored toga uočava se da su nakon 2015. godine SDI ponovo počele da se uvećavaju.

Da bi se još detaljnije prikazao presek stanja aprobo SDI u Srbiji u poslednjih nekoliko godina, korišćeni su podaci Narodne banke Srbije, koji su dati na zvaničnom sajtu, a koji se odnose na platni bilans Republike Srbije. Kao što je ranije pomenuto NBS u obračunu SDI koristi metodologiju MMF, i to je u svim tabelama naglašeno, jer se sistemi obračuna dosta razlikuju i metodologije obračuna nisu uporedive.

Tabela broj 2 pokazuje nam koliko je SDI u Srbiju uloženo u periodu od 2010. godine do 2017. godine, razvrstano po privrednim granama. Na osnovu

prikazane tabele mogu se uočiti amplitude u stepenu ulaganja u različite vrste delatnosti, po godinama investiranja. Prezentovani podaci pokazuju da stabilan i značajan priliv SDI u ovom periodu imamo u tri oblasti : prerađivačka industrija, trgovina na veliko i malo, te finansije i osiguranje. Porast investicija imamo u oblasti građevinarstva od 2014. godine, informisanja i komunikacija, te nekretnina. Ostale delatnosti uglavnom imaju ciklične uspone i padove, ali je u većini primetan pad investicija na kraju 2016. i početkom 2017. godine.

Tabela br. 2. Republika Srbija: Strane direktne investicije u periodu od 2010. do 2017. po privrednim granama (pasiva) u milionima evra

SEKTOR		2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
A.	POLJOPRIVREDA, ŠUMARSTVO I RIBARSTVO	19.842	30.898	9.225	65.805	-0.330	63.846	43.3	72.0
B.	RUDARSTVO	204.248	478.108	218.829	179.865	26.030	22.147	-33.0	102.5
C.	PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA	329.439	631.124	521.244	679.199	535.204	721.135	749.5	634.3
D.	SNABDEVANJE ELEKTRIČNOM ENERGIJOM, GASOM, PAROM I KLIMATIZACIJA	5.967	2.852	3.764	9.010	9.899	12.839	15.0	52.2
E.	SNABDEVANJE VODOM; UPRAVLJANJE OTPADNIM VODAMA, KONTROLISANJE PROCESA UKLANJANJA OTPADA I SLIČNE AKTIVNOSTI	3.777	6.018	5.883	12.100	17.684	17.902	13.6	11.1
F.	GRAĐEVI- NARSTVO	35.299	91.594	19.436	67.136	162.662	264.512	272.9	406.8
G.	TRGOVINA NA VELIKO I TRGOVINA NA MALO; POPRAVKA MOTORNH VOZILA I MOTOCIKALA	133.337	1,019.162	194.089	300.018	224.769	208.484	138.2	312.3

SEKTOR		2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
H.	SAOBRAČAJ I SKLADIŠTENJE	21.246	65.866	17.398	70.823	-9.422	68.462	68.6	22.4
I.	USLUGE SME-ŠTAJA I ISHRANE	5.212	15.024	26.720	-3.082	-1.889	6.956	2.9	16.3
J.	INFORMISANJE I KOMUNIKACIJE	-8.194	125.612	-479.955	28.537	46.814	108.136	120.7	197.9
K.	FINANSIJSKE DELATNOSTI I DELATNOST OSIGURANJA	432.747	840.435	290.563	141.455	357.957	484.035	447.0	367.5
L.	POSLOVANJE NEKRETNINAMA	-19.881	72.085	22.058	-55.732	24.723	57.571	124.5	221.7
M.	STRUČNE, NAUČNE, INOVACIONE I TEHNIČKE DELATNOSTI	29.428	31.994	116.359	4.112	83.597	27.088	141.2	65.0
N.	ADMINISTRATIVNE I POMOĆNE USLUŽNE DELATNOSTI	3.999	51.245	8.974	30.183	-9.645	14.253	11.8	39.4
P.	OBRAZOVANJE	0.009	0.495	0.102	1.136	1.388	0.336	0.1	0.1
Q.	ZDRAVSTVENA I SOCIJALNA ZAŠTITA	0.031	0.149	0.110	0.101	0.081	-0.110	-0.2	2.1
R.	UMETNOST; ZABAVA I REKREACIJA	-3.932	2.383	-2.487	-1.405	-14.925	4.210	0.0	16.1
S.	OSTALE USLUŽNE DELATNOSTI	2.457	0.785	0.579	1.307	1.435	0.347	1.5	0.5
Nerazvrstano		83.386	78.657	35.915	17.315	44.418	32.093	9.3	7.9
UKUPNO NETO POVEĆANJE FINANSIJSKIH OBAVEZA STRANIH DIREKTNIH ULAGANJA		1,278.415	3,544.487	1,008.806	1,547.880	1,500.450	2,114.242	2,126.9	2,548.1

Izvor: Narodna banka Srbije²⁴

²⁴ NAPOMENE: 1. Metodologija stranih direktnih ulaganja je u saglasnosti sa MMF-ovim Priručnikom za platni bilans i međunarodnu investicionu poziciju, šesto izdanje. 2. Privredne

Tabela broj 3 pokazuje gde su srpski rezidenti ulagali u inostranstvu u 2017. godini i ne predstavlja suštinski naše SDI, mada u maloj meri i toga ima (pogotovo u susedne zemlje²⁵), već predstavljaju plaćanja inostranih kompanija koje rade u Srbiji preko svojih bankovnih računa u drugim zemljama.²⁶

Tabela br. 3. Republika Srbija: Strane direktne investicije u 2017. godini po privrednim granama (aktiva) u milionima evra, prvih dvadeset zemalja prema iznosu

Naziv zemlje	Aktiva
	Januar - decembar 2017.
Bosna i Hercegovina	45.2
Holandija	40.9
Crna Gora	21.8
Slovenija	12.4
Ruska Federacija	7.4
Austrija	5.7
Grčka	4.6
Republika Makedonija	3.9
Hrvatska	3.9
SAD	3.0
Italija	2.3

grane razvrstane prema statističkoj klasifikaciji ekonomskih delatnosti Evropske zajednice revizija 2 iz 2008. (NACE Rev. 2, 2008). 3. Strane direktne investicije obuhvataju ulaganja u novcu, robi, pravima, konverziju duga u kapital, međukompanijske kredite i reinvestiranu dobit. 4. Tabela je izrađena na osnovu podataka koji su bili dostupni do 30. marta 2018. i podložna je izmenama u skladu s promenama zvaničnih izvora podataka.

²⁵ Posebno se izdvajaju Bosna i Hercegovina, Slovenija i u poslednje vreme Hrvatska.

²⁶ Npr. Ruska Federacija je na 4. mestu, što ne znači da Srbija ulaže u Rusiju, već da ruske kompanije koje rade u Srbiji, putem recimo transfernih cena ili međukompanijskog zaduživanja vraćaju novac u Rusiju.

Naziv zemlje	Aktiva
	Januar - decembar 2017.
Hong Kong	1.7
Kipar	1.5
Španija	1.3
Češka Republika	1.0
Mađarska	1.0
Kazahstan	0.8
Danska	0.6
Kenija	0.4
Malta	0.4

Izvor: Narodna banka Srbije²⁷

Tabela broj 4 pokazuje koje su zemlje najviše investirale u Srbiju u 2017. godini, a zanimljivo je da je među prvih deset ulagača, osam iz Evrope, po jedna zemlja iz Azije i sa Bliskog Istoka, pri čemu je po metodu zemlje porekla bankovnog računa odakle stižu plaćanja u Srbiju, Holandija na prvom mestu.

²⁷ NAPOMENE:1. Metodologija stranih direktnih ulaganja je u saglasnosti sa MMF-ovim Priručnikom za platni bilans i međunarodnu investicionu poziciju, šesto izdanje. Pozitivan predznak aktive predstavlja povećanje potraživanja rezidenata po osnovu ulaganja u inostranstvo (odnosno odliv po osnovu ulaganja rezidenata u inostranstvo) i obrnuto, negativan predznak predstavlja smanjenje potraživanja (tj. povlačenje). 2. Strane direktne investicije obuhvataju ulaganja u novcu, robi, konverziju duga u kapital, međukompanijsko zaduživanje i reinvestiranu dobit. 3. Tabela je izrađena na osnovu podataka koji su bili dostupni do 30. septembra 2018. i podložna je izmenama u skladu s promenama zvaničnih izvora podataka. 4. Usled zaokruživanja cifara, pojedini zbrojevi neće biti jednaki sumi pojedinačnih stavki.

Tabela br. 4 Republika Srbija: Strane direktne investicije u 2017.
po privrednim granama (pasiva) u milionima evra,
prvih dvadeset zemalja prema iznosu

Naziv zemlje	Pasiva
	Januar - decembar 2017.
Holandija	542.8
Austrija	248.7
Italija	195.6
Nemačka	185.4
Švajcarska	135.4
Ruska Federacija	170.4
Ujedinjeni Arapski Emirati	132.2
Mađarska	142.2
Kina	103.5
Velika Britanija	118.0
Francuska	85.0
Poljska	58.1
Slovenija	59.1
Kipar	48.6
SAD	37.6
Tajvan, Kineska Provincija	39.3
Hong Kong	36.4
Belgija	27.7
Češka Republika	61.0
Danska	74.0

Izvor: Narodna banka Srbije.²⁸

²⁸ NAPOMENE: 1. Metodologija stranih direktnih ulaganja je u saglasnosti sa MMF-ovim Priručnikom za platni bilans i međunarodnu investicionu poziciju, šesto izdanje. Pozitivan

Poslednja tabela pokazuje još preciznije razvrstane SDI od 2010. do 2017. godine po geografskim regionima i iz nje se vidi da u Srbiji prednjače investicije iz Evrope, nakon toga slede investicije iz Azije a na kraju dolaze investicije iz Sjedinjenih Američkih Država.

Tabela br. 5. Republika Srbija: Strane direktne investicije u periodu od 2010. do 2017. po zemljama, prikazane po principu aktive i obaveza, u milionima evra

Naziv zemlje	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
	SDI, neto (=aktiva - pasiva)	SDI, neto (=aktiva - pasiva)	SDI, neto (=aktiva - pasiva)	SDI, neto (=aktiva - pasiva)	SDI, neto (=aktiva - pasiva)	SDI, neto (=aktiva - pasiva)	SDI, neto (=aktiva - pasiva)	SDI, neto (=aktiva - pasiva)
UKUPNO	-1,133.411	-3,319.626	-752.829	-1,298.135	-1,236.298	-1,803.794	-1,899.2	-2,418.1
EVROPA	-1,008.644	-3,164.813	-712.804	-1,196.096	-1,086.577	-1,511.015	-1,548.347	-2,040.342
<i>Evropska unija (EU-28)</i>	-823.182	-2,680.595	-551.228	-1,074.285	-1,073.875	-1,480.359	-1,304.357	-1,756.690
<i>Ostale evropske zemlje</i>	-185.462	-484.218	-161.576	-121.811	-12.702	-30.656	-243.989	-283.652
AFRIKA	0.597	5.532	1.570	1.319	2.083	4.250	3.855	-2.808
<i>Severna Afrika</i>	0.071	0.166	-0.419	-0.098	-0.131	0.001	-0.569	-0.204
<i>Ostale afričke zemlje</i>	0.526	5.366	1.990	1.417	2.214	4.249	4.424	-2.604
AMERIKA	-72.481	-63.311	-20.497	-26.076	-21.412	-69.437	-46.583	-42.300
<i>Severna Amerika</i>	-61.117	-43.684	-33.675	-26.336	-12.903	-44.778	-15.931	-41.075
<i>Centralna Amerika</i>	-10.340	-19.456	13.179	-0.331	-8.697	-24.608	-25.951	-4.702

predznak pasive predstavlja povećanje potraživanja nerezidenata po osnovu ulaganja u Srbiju (odnosno priliv po osnovu ulaganja nerezidenata u Srbiju) i obrnuto, negativan predznak predstavlja smanjenje potraživanja (tj. povlačenje). 2. Strane direktne investicije obuhvataju ulaganja u novcu, robi, konverziju duga u kapital, međukompanijsko zaduživanje i reinvestiranu dobit. 3. Tabela je izrađena na osnovu podataka koji su bili dostupni do 30. septembra 2018. i podložna je izmenama u skladu s promenama zvaničnih izvora podataka. 4. Usled zaokruživanja cifara, pojedini zbrovi neće biti jednaki sumi pojedinačnih stavki.

Naziv zemlje	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
	SDI, neto (=aktiva - pasiva)	SDI, neto (=aktiva - pasiva)	SDI, neto (=aktiva - pasiva)	SDI, neto (=aktiva - pasiva)	SDI, neto (=aktiva - pasiva)	SDI, neto (=aktiva - pasiva)	SDI, neto (=aktiva - pasiva)	SDI, neto (=aktiva - pasiva)
<i>Južna Amerika</i>	-1.024	-0.171		0.591	0.188	-0.051	-4.701	3.478
AZIJA	- 12.317	-29.585	-4.174	-59.044	-114.593	-211.800	-341.162	-331.220
<i>Bliski i Srednji Istok</i>	-4.870	-2.616	-4.517	-36.516	-11.739	-126.174	-90.367	-140.244
<i>Zemlje golfskog zaliva</i>	-1.281	-1.020	-0.792	-30.148	-6.687	-122.958	-86.151	-132.769
<i>Ostale zemlje Bliskog i Srednjeg Istoka</i>	-3.589	-1.596	-3.725	-6.368	-5.052	-3.216	-4.216	-7.475
<i>Ostale azijske zemlje</i>	-7.446	-26.970	0.343	-22.528	-102.854	-85.626	-250.795	-190.975
OKEANIJA I POLARNI REGIONI	-3.529	-2.771	-2.183	-3.350	-1.624	-4.819	-2.468	-5.113
Neraspoređeno po zemljama	-37.038	-64.677	-14.741	-14.887	-14.175	-10.974	35.530	3.663

Izvor: Narodna banka Srbije²⁹

²⁹ NAPOMENE 1. Metodologija stranih direktnih ulaganja je u saglasnosti sa MMF-ovim Priručnikom za platni bilans i međunarodnu investicionu poziciju, šesto izdanje prema kojoj se povećanje aktive (ulaganja rezidenata u inostranstvo) i pasive (ulaganja nerezidenata u Srbiju) beleže sa pozitivnim predznakom (i obrnuto). Neto strane direktne investicije se dobijaju kao razlika aktive i pasive, što znači da negativan iznos neto stranih direktnih investicija ukazuje na veći priliv po osnovu ulaganja nerezidenata u Srbiju od odliva po osnovu ulaganja rezidenata u inostranstvo. 2. Strane direktne investicije obuhvataju ulaganja u novcu, robi, konverziju duga u kapital, međukompanijsko zaduživanje i reinvestiranu dobit. 3. Tabela je izrađena na osnovu podataka koji su bili dostupni do 30. marta 2018. i podložna je izmenama u skladu s promenama zvaničnih izvora podataka. 4. Usled zaokruživanja cifara, pojedini zbrovi neće biti jednaki sumi pojedinačnih stavki.

SWOT analiza SDI u Srbiji

Na osnovu prethodno prikazane literature, baza podataka i mnogobrojnih izveštaja, od kojih mnogi zbog ograničenog prostora nisu ušli u pregled literature, formirana je matrica predstavljena u okviru tabele broj 6, koja prema autorima ovog rada predstavlja sažetak ove analize. Naravno, moguće je u svakom od polja dodati još faktora, pogotovo sa stanovišta posebnih delatnosti kojima potencijalni strani investitori žele da se bave u Srbiji. Da bi se to postiglo, neophodno je uzimanje u obzir pravne regulative u vezi s osnivanjem SDI objavljene u Službenom glasniku, nakon toga analiza dokumenata o razvoju slobodnih zona, ali i obraćanje pažnje na rad lokanih samouprava kako bi se uvidela najbolja lokacija za inostrane investicije.

Jake i slabe strane SDI u Srbiji

Kada se posmatraju jake strane odnosno prednosti koje našoj ekonomiji donose SDI svakako je potrebno istaći prepoznatljivost tih kompanija na inostranim tržištima, što znači da se njihova roba ili usluge koriste širom sveta i da je veća verovatnoća da se uspešnost njihovih proizvoda poistoveti s lokacijom na kojoj se nalaze. Takođe, veća prepoznatljivost ovih kompanija na određeni način garantuje stabilnost i uspešnost njihovog poslovanja na našem tržištu.

Neretko se dovodi u pitanje i floskula koja je ranije bila opšte prihvaćena, da SDI doprinose boljoj kvalifikovanosti i obučenosti radne snage. Iako ima kompanija koje svakako ne doprinose unapređenju znanja svojih zaposlenih, ipak se u privredi Srbije itekako mogu primetiti pozitivni uticaji inostranih kompanija pre svega na stvaranje odseka za ljudske resurse³⁰, obučenost zaposlenih, kvalifikacije, znanje i profesionalnost, koji se takođe prenose kao primeri dobre poslovne prakse i na domaće kompanije. Ista kvalifikacija se odnosi na sposoban menadžment koji upravlja ovim kompanijama i tom prilikom obučava nove generacije mladih menadžera za savremene uslove poslovanja.

Doprinos rastu BDP-a je možda najkontroverzniji parametar u ovom delu matrice, a jedan od razloga nalazimo i u istraživanju Stevana Rapića³¹ u kome je dokazano na primeru sedamnaest gradova u Srbiji da je samo jedan grad imao rast

³⁰ Napomena: nekadašnja kadrovska služba koja je u SFRJ postojala u većini preduzeća, nije pravi pandan HR službi u današnjim savremenim kompanijama.

³¹ Rapić Stevan (2016), „Uloga stranih direktnih investicija u lokalnom ekonomskom razvoju u Republici Srbiji (2001-2013)“, doktorska disertacija, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, Beograd, str. 1-327.

BDP-a kao posledicu SDI, a to je Indija. Uvažavajući ovu činjenicu, ali imajući u vidu da je istraživanje obuhvatilo period od 2001. do 2013. godine, da je nakon toga povećan broj stranih direktnih investicija pa se kod nekih već vide ozbiljni pomaci (npr. Hesteel Group-Željezara Smederevo), ostavlja se ova prednost. Smatramo da su investicije od 2013. do 2018. godine bile kvalitetnije, te da doprinose rastu BDP-a, no svakako bi bilo dobro uraditi novu analizu korelacije na zadatu temu.

Smanjenje stope nezaposlenosti je takođe problematično, ali može ostati kao odrednica ovde, jer naglašavamo da je gubitak posla za većinu ljudi u Srbiji bio posledica procesa privatizacije, koja je definitivno imala za cilj da poboljša efikasnost rada nekadašnjih državnih preduzeća i da smanji višak zaposlenih. Novi talas SDI nije imao takve efekte, već je naprotiv stvarao nova radna mesta ili zadržavao broj zaposlenih.

Tabela br. 6. Prikaz SWOT analize na primeru SDI u Srbiji

JAKE STRANE	SLABE STRANE
<ol style="list-style-type: none"> 1. prepoznatljivost kompanija (brendova) 2. kvalifikovana i obučena radna snaga 3. kvalifikovan menadžment 4. doprinos rastu BDP 5. transfer nove tehnologije 6. transfer novih znanja i obuke 7. doprinos smanjenju stope nezaposlenosti 8. povećanje produktivnosti 9. povećanje izvoza 10. povećanje konkurentnosti unutar privrede 	<ol style="list-style-type: none"> 1. otpuštanje radnika tokom procesa privatizacije 2. nepoštovanje lokalne radne snage u smislu nacionalne kulture – rad iz MP moj 3. prelivanje profita sa domaćeg tržišta na matičnu zemlju (transferne cene) 4. mali broj greenfield investicija već najvećim delom privatizacija 5. većinsko ulaganje u tercijarni sektor (finansije) 6. nepoštovanje pravne regulative 7. iskorišćavanje jeftine radne snage 8. ugrožavanje domaće konkurencije koja ima manji tehnološki nivo
ŠANSE	OPASNOSTI
<ol style="list-style-type: none"> 1. povoljni porezi 2. carinske olakšice 3. slobodne zone (14 gradova)³² 4. povoljna geografska pozicija 	<ol style="list-style-type: none"> 1. korupcija 2. pravosuđe – netransparentnost i neefikasnost (Zakon o stečaju i Zakon o deviznom poslovanju)

³² Gradovi slobodne zone: Subotica, Novi Sad, Zrenjanin, Apatin, Šabac, Beograd, Smederevo, Svilajnac, Kragujevac, Kruševac, Pirot, Vranje, Užice i Priboj; dato prema: <http://www.usz>.

<ol style="list-style-type: none"> 5. izgradnja neophodne infrastrukture 6. potpisani sporazumi sa Carinskom unijom Rusije, Belorusije i Kazahstana; CEFTA; EFTA³³; Turska; Prelazni sporazum sa EU 7. niska vrednost prosečne plate (niski troškovi rada) 8. stabilni makroekonomski pokazatelji – stabilan rast BDP, stabilna fiskalna i monerana politika (stabilan kurs dinara, smanjenje javnog duga, smanjenje deficita) 9. popravljane pozicije na Doing Business listi 10. saradnja srpske Vlade sa Savetom stranih investitora 11. reforma sistema obrazovanja – dualno obrazovanje 12. javno-privatno partnerstvo 13. brzo dobijanje građevinskih dozvola (5 dana) 14. potencijal za ulaganje u nedovoljno razvijenu poljoprivredu 	<ol style="list-style-type: none"> 3. neefikasna državna uprava i komplikovane procedure 4. nedovoljna digitalizacija državne uprave (napomena šta je urađeno, a šta nije) 5. rastuća konkurencija iz različitih zemalja koja posluje na tržištu Srbije 6. dvostruko oporezivanje – potpisani ugovori sa 54 zemlje 7. visoki parafiskalni nameti 8. siva ekonomija 9. Srbija nije članica WTO
---	--

Što se tiče obrazovanja, poznata je činjenica da bez obrazovane radne snage nema prosperiteta u jednoj privredi.³⁴ Međutim, pored države, tj. njenih obrazovnih institucija, obrazovanju radne snage sve više doprinose i renomirane kompanije koje ulažu dodatan napor u obrazovanje svojih zaposlenih.³⁵ Time se

gov.rs/files/PREDLOG-STRATEGIJA-razvoja-slobodnih-zona-u-RS-od-2018-2022-NOVA-VERZIJA.pdf

³³ Island, Lihtenštajn, Norveška i Švajcarska, <http://www.usz.gov.rs/files/PREDLOG-STRATEGIJA-razvoja-slobodnih-zona-u-RS-od-2018-2022-NOVA-VERZIJA.pdf>

³⁴ Živaljević Aleksandra, Vrcelj Nikolina, Tošović Stevanović Aleksandra, Is Quality of Higher Educational Institutions in Western Balkan Real? *Industrija*, Vol. 43, No.1/ 2015, DOI:10.5937/industrija43-6983, p. 92-93

³⁵ Komazec Gordana, Živaljević Aleksandra, Trifunović Dragana: Does the Economy Set Up Requests for Certain Educational Profile?, Chapter: New Challenges in Changing Labor Markets, Institute of Economics Sciences, Editors: Zubovic J., Domazet I., 2012, Belgrade, p. 256.

i u našoj zemlji poboljšava obrazovanje i stručnost radne snage, koja nije nužno praćena izdavanjem diploma, ali svakako utiče na njenu sposobnost i kvalitet rada. Transfer tehnologije je neophodan, jer je naša država usled već navedenih negativnih uticaja, slabo razvijala tehnologiju, a bez nje nije moguće ostvariti napredak, te je u tom smislu svaki doprinos dobro došao. Produktivnost je i dalje boljša mnogih srpskih preduzeća, kao deo nasleđene poslovne kulture, dok se u ino kompanijama ipak primenjuju savremeni standardi za merenje produktivnosti zaposlenih.

Većina SDI koje posluju u Srbiji, a koje imaju proizvodnju, izvoze te proizvode u druge zemlje, tako da se ovim putem povećava izvoz. Ovo naravno treba naglasiti dugujemo i merama Vlade koja je stimulisala preko podsticaja dolazak proizvodnih kompanija koje izvoze na druga tržišta. Za kraj, povećavanje konkurencije na domaćem tržištu podstiče domaće proizvođače da budu konkurentni u odnosu na ino konkurenciju, te se dodatno podstiče i veći stepen konkurentnosti u okviru domaćih kompanija.

Slabe strane stranih direktnih investicija se odnose na ono što suštinski nije dobro u njihovom radu. Većinu ovih pokazatelja inostrane kompanije ne bi same sebi identifikovale kao slabe strane, jer bi se njihova analiza svodila na njihov deo tržišnog učešća, profit ili stanje opreme koju koriste. Upravo je zato prednost ove analize što se identifikuju elementi koji proizlaze iz rada ovih kompanija, ali viđene očima izvan njihovog sistema poslovanja.

Dakle, kao što je i u samom početku rada rečeno, u prvom talasu privatizacija i dolaska SDI skoro 450.000 ljudi je izgubilo posao, što je naravno negativno uticalo na nacionalnu ekonomiju.³⁶ Nestorović navodi da je ovo takođe bila situacija i s privatizacijama u ostalim zemljama Istočne Evrope, gde višak radne snage koji je otpušten iz državnih preduzeća nije mogao nakon toga da nađe zaposlenje, jer nije postojala tolika tražnja za radnom snagom u privatnim preduzećima.

Takođe, s obzirom na to da je za većinu kompanija koje su došle na naše tržište to bilo prvo suočavanje s našom poslovnom kulturom i sistemom rada³⁷,

³⁶ Nestorović Olgica, (2015), „Strane direktne investicije kao faktor održivog razvoja privrede Srbije“, doktorska disertacija, Ekonomski fakultet, Univerzitet u Kragujevcu, Kragujevac, str. 81.

³⁷ Više o odlikama srpske poslovne kulture videti u Zakić, K., Sun, X. „Sličnosti i razlike u poslovnoj kulturi u NR Kini i Republici Srbiji“, Zbornik Matice srpske za društvene nauke, 2014, 4/149, str. 863-879, Matica srpska, Novi Sad.

bilo je primera da inostrane kompanije nisu poštovale i u dovoljnoj meri uvažavale naš sistem rada.³⁸

Najveći problem koji proizlazi iz rada inostranih kompanija su svakako transferne cene, uz pomoć kojih se *de facto* izvlači profit iz matične zemlje (u ovom slučaju Srbije) i putem različitih mehanizama prenosi ili u matičnu kompaniju ili njene filijale.³⁹ Radenković u knjizi posvećenoj SDI u Srbiji, navodi istraživanja pojedinih autora da putem transfernih cena skoro dve milijarde evra godišnje izade iz Srbije, što je skoro ¼ vrednosti našeg izvoza.⁴⁰ Da parafraziramo, toliko na godišnjem nivou gubimo od sopstvenih prihoda, ali je s druge strane neophodno naglasiti da to nije samo domaći problem već svetski problem. Transnacionalne kompanije koriste prednosti svog poslovanja u velikom broju zemalja i u zavisnosti od pravne regulative (poreza i carina) sele svoj kapital tamo gde mu on donosi više zarade.

Pored toga, u Srbiji je izrazito nepovoljna struktura SDI, dakle imamo mali broj greenfield investicija (koje najviše doprinose razvoju i rastu), a veliki broj privatizacija koje ne doprinose povećanju rasta BDP-a. Još jedna nepovoljnost je vezana za sektor u koji investitori ulažu, a to je u slučaju Srbije tercijarni sektor, u oblast bankarstva i finansija i nakon toga trgovine. Ovo su oblasti koje specifično najmanje doprinose rastu BDP-a, te ta činjenica potkrepljuje nalaze da je neophodno kod privlačenja stranih investitora gledati i oblast u koju oni ulažu.⁴¹

Nažalost, iako se vrlo često piše o tome kako domaća preduzeća krše pravnu regulativu svoje zemlje, retko se spominje da to isto rade i inostrane kompanije. Kršenje regulative je posebno vidljivo u oblasti radnog prava, broja radnih sati zaposlenih i neplaćanja dodataka za rad vikendom ili državnim praznicima.⁴²

³⁸ Zakić Katarina, Mogu li srpski i kineski menadžeri uspešno da sarađuju – kritički osvrt, Međunarodni problemi, Vol. LXVII, No. 2-3/2015, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 225 i 235.

³⁹ Detaljno o mehanizmima transfernih cena videti u Stevan Rapačić (2016), „Uloga stranih direktnih investicija u lokalnom ekonomskom razvoju u Republici Srbiji (2001-2013)“, doktorska disertacija, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, Beograd, str. 78-81.

⁴⁰ Radenković Ivan, *Foreign Direct Investments in Serbia*, Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe, 2016, p. 60.

⁴¹ Nestorović Olgica, (2015), „Strane direktne investicije kao faktor održivog razvoja privrede Srbije“, doktorska disertacija, Ekonomski fakultet, Univerzitet u Kragujevcu, Kragujevac, str. 79.

⁴² Radenković Ivan, *Foreign Direct Investments in Serbia*, Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe, 2016, p. 66.

Kao i svuda u svetu, i ovde se vrlo često zaposlenima daju minimalne zarade, iako kompanija može da ponudi više zarade.

Za kraj smo ostavili ugrožavanje domaće konkurencije, bez obzira što smo isti parametar stavili i u jake strane. Naime, postoje oblasti u kojima bi bilo dobro da se ne pomaže inostranoj konkurenciji, već da se zaštite domaće kompanije. Mogli bismo kao primer navesti situaciju da naša država daje podsticaje inostranim IT kompanijama, a da ništa nije učinila da zaštiti domaće IT kompanije ili da im omogući bilo kakve podsticaje kojima bi pomogla njihovu konkurentnost.

Šanse i opasnosti za SDI u Srbiji

Za svakog stranog investitora je važno gde se nalazi zemlja u koju ulaže, tj. njena geografska lokacija. U ovom slučaju možemo reći da je položaj Srbije izrazito povoljan, u smislu da je na raskršću puteva između Istoka i Zapada. Možda možemo reći da je najveći nedostatak to što nemamo izlaz na more, ali na sreću okolne zemlje ga imaju, tako da se problem može rešiti. Pored toga, u poslednje vreme se značajna sredstva izdvajaju u modernizaciju puteva i železnica, te će i infrastruktura biti značajno poboljšana.

Srpska Vlada i njene agencije i ministarstva su u većem broju dokumenata navodili da su povoljni porezi svakako jedna od prednosti za inostrane investitore. Tako je stopa poreza na dobit sada 15%, a bila je do 2013. godine 10%, što je svakako jedna od nižih stopa u regionu⁴³, porez na dobit pravnih lica je 15% (ali imamo i varijacije za koliko se smanjuje u zavisnosti od vrste ulaganja), porezi na plate i doprinose su 10%⁴⁴, porez na imovinu 0,4%, a porez na dividende, udele u dobiti autorske naknade, kamate i kapitalne dobitke je 20%.⁴⁵

⁴³ Rapaić Stevan (2016), „Uloga stranih direktnih investicija u lokalnom ekonomskom razvoju u Republici Srbiji (2001-2013)“, doktorska disertacija, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, Beograd, str. 131 i “Strane direktne investicije u Srbiji 2001-2011”, urednik: Biljana Stepanović, 2012., Biznis info group, Beograd, http://big.co.rs/upload/Edition/Download/2013-06/Strane_Direktne_Investicije_U_Srbiji_2001_2011.pdf

⁴⁴ Različite olakšice u zavisnosti od starosti lica i posebni podsticaji za lica koja su prethodno bila nezaposlena – videti u Rapaić Stevan (2016), „Uloga stranih direktnih investicija u lokalnom ekonomskom razvoju u Republici Srbiji (2001-2013)“, doktorska disertacija, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, Beograd, str.

⁴⁵ Vlada Republike Srbije, (2018), „Predlog strategije razvoja slobodnih zona u Republici Srbiji za period od 2018. do 2022. godine“, Beograd; <http://www.usz.gov.rs/files/PREDLOG-STRATEGIJA-razvoja-slobodnih-zona-u-RS-od-2018-2022-NOVA-VERZIJA.pdf>

Carinske olakšice su takođe povoljnost koju inostrani investitori mogu iskoristiti, a posebno treba naglasiti da je Zakonom o stranim ulaganjima ino investitor oslobođen od plaćanja carina na uvoz opreme po osnovu ulaganja. Rapačić takođe navodi da su: „...strani investitori po osnovu Carinskog zakona, imali pravo na povraćaj plaćenih carinskih troškova za uvoz komponenti ili sirovina neophodnih za proizvodnju finalnih proizvoda namenjenih izvozu.”⁴⁶ Takođe, isti autor navodi da i lokalne samouprave imaju određene podsticaje o kojima treba razmisliti: „Za sada, neophodno je napomenuti da u praksi naših lokalnih samouprava prevladaju olakšice vezane za naknadu za korišćenje, odnosno uređenje građevinskog zemljišta, kao i druge vrste podsticaja, poput umanjavanja obaveze plaćanja određenih komunalnih taksi, kao što su firmarine.”⁴⁷

Pored poreskih i carinskih olakšica potencijalni investitori treba da se informišu i o prednostima rada u slobodnim zonama kojih ima 14, a ovo se posebno odnosi na kompanije koje imaju izvozno orijentisanu proizvodnju, jer one takođe imaju poseban set pogodnosti. Naš položaj u privlačenju stranih investitora se takođe poboljšava ako se dodaju potpisani sporazumi sa 1. Carinskom unijom Rusije, Belorusije i Kazahstana; 2. CEFTA 3. EFTA, 4. Turskom, te 5. Prelazni sporazum sa EU, koji svi nude mogućnost izvoza po preferencijalnom tretmanu.

Pored toga, troškovi same proizvodnje i pružanja usluga su veoma bitni, te je i ovo za ino investitore dobra stvar, jer su troškovi rada i poslovanja u Srbiji niži nego u ostatku Evrope, što je posledično i dovelo do porasta investicija u Srbiju nakon smirivanja svetske finansijske krize.

Srbija je nakon 2014. godine sprovela čitav niz reformi koje su dovele do stvaranja stabilne ekonomije i stabilnih makroekonomskih pokazatelja.⁴⁸ Pored toga, zabeležen je pomak i na Doing Business listi, te je Srbija u 2018. godini bila na 48. mestu, što je lošije u odnosu na prethodnu godinu, ali je svakako bolje u odnosu na 2009. godinu kada je bila na 94. mestu.⁴⁹

⁴⁶ Rapačić Stevan (2016), „Uloga stranih direktnih investicija u lokalnom ekonomskom razvoju u Republici Srbiji (2001-2013)“, doktorska disertacija, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, Beograd, str. 133.

⁴⁷ Ibid, str 133.

⁴⁸ Više o tome videti u: IMPP, (13 February 2019), Serbia economy briefing: Economy of Serbia in 2019 – a forecast <https://china-cee.eu/2019/02/13/serbia-economy-briefing-economy-of-serbia-in-2019-a-forecast/>

⁴⁹ NALED, (2018), Doing Business 2017 – Serbia’s Results to Date: And looking ahead to Doing Business 2018 http://www.bep.rs/images/gallery/2016_10_28/doing-business-2017-serbias-results-to-date.pdf

Takođe, prema oceni Saveta stranih investitora poboljšala se saradnja srpske Vlade s njima, o čemu svedoče i redovni godišnji izveštaji koje ovaj Savet objavljuje, a koji je poznat pod nazivom Bela knjiga. Treba napomenuti da se značajno unapredila i državna administracija koja pomaže investitorima da započnu svoj biznis, te je tako ubrzan proces za izdavanje građevinskih dozvola i one se dobijaju u proseku za pet dana.

Jedna od zamerki stranih investitora se odnosila ranije i na sistem obrazovanja u Srbiji, što se uvažilo, i u srednjim školama sada imamo sistem dualnog obrazovanja koji pomaže da se srednjoškolci nakon završene škole lakše uključe u proces rada.

Za strane investitore koji bi želeli da dođu u Srbiju je potencijalno bitno da znaju da se država veoma interesuje za sklapanje ugovora koji će imati oblik javno-privatnog partnerstva, te da će i u takvim oblicima poslovanja oni kao stranci imati povlastica. Za kraj smo ostavili jedan specifičan sektor kao potencijalno dobar sektor za ulaganje, a za koji se inostrani investitori do sada nisu posebno interesovali, a to je poljoprivreda. Mišljenja smo da je ovo sektor u kome se mogu ostvariti dobri rezultati i uz pomoć inostranih tehnologija i znanja što je konkurentna prednost.

Opasnosti koje se mogu odraziti na to da li će strani investitori doći u Srbiju i da li će biti zadovoljni uslovima poslovanja, odnose se pre svega na njihovu saradnju s državnom administracijom na svim nivoima. Stoga je najveći broj parametara u okviru ove analize upravo i napisan iz ugla stranih investitora koji sada posluju u Srbiji, a koji se objavljuju u tzv. Beloj knjizi. Najveće zamerke se odnose na korupciju i sistem pravosuđa, koji je prema njihovim ocenama nedovoljno transparentan i efikasan. Posebne zamerke se odnose na Zakon o stečaju i Zakon o deviznom poslovanju, ali je njihovo formulisanje zakonodavac dao da zaštiti domaću ekonomiju, te su ove pritužbe očekivane.

Pored toga, zamerke se odnose i na rad državne administracije za koju se često kaže da nije u dovoljnoj meri efikasna, a najviše zbog veoma komplikovanih procedura koje otežavaju poslovanje. Taj se problem polako rešava i uz pomoć digitalizacije državne uprave, ali ona još uvek nije na dovoljno visokom nivou.

Jedan od nedostataka je, kako navode ne samo inostrani nego i domaći investitori, i visok nivo parafiskalnih nameta, koji su pored toga i netransparentni.⁵⁰ Svakog investitora interesuje i kakav je sistem oporezivanja.

⁵⁰ Više o tome videti u: B92, Svi parafiskalni nameti na jednom mestu, (19.03.2018) http://www.bep.rs/images/gallery/2016_10_28/doing-business-2017-serbias-results-to-date.pdf

Već smo naveli da je politika oporezivanja dosta približena stranim investitorima, ali je potrebno dodati da Srbija ima ugovore s pedeset četiri zemlje kojima se izbegava sistem dvostrukog oporezivanja, tako da je i pitanje odakle investitor dolazi, tj. gde mu je matična kompanija smeštena, veoma bitna u odlučivanju da li da investira u Srbiju ili ne.

Siva ekonomija je problem koji je nastao tokom 1990-tih godina, kada je zemlja bila izložena sankcijama i bombardovanju, a na našu nesreću i nakon reformi u ovoj oblasti od 2000-te godine pa do danas, još uvek je ima, ne u meri kao tih devedesetih godina, ali u dovoljnoj meri da je vidljiva.

I na kraju moramo napomenuti da Srbija do datuma predaje ovog rada nije članica Svetske trgovinske organizacije. Iako pristupanje EU nije moguće bez pristupanja WTO, Srbija iz raznih razloga nije rešila ovaj problem, koji nažalost ne šalje pozitivnu sliku o potencijalu našeg tržišta, posebno s aspekta rešavanja potencijalnih sporova.⁵¹

Zaključna razmatranja

Strane direktne investicije su kao što je i u radu pokazano privukle veliku pažnju domaćih autora i tema je obrađena s više aspekata. Iako je kratak vremenski period u pitanju, moguće je upravo zbog velikog broja radova napraviti odgovarajuću analizu. Na osnovu tih radova bilo je moguće utvrditi istorijski razvitak SDI u Srbiji, uvideti kako je taj proces tekao nakon ekonomskih reformi, gde su bili problemi, a gde je domaća privreda osetila boljitak na osnovu njih.

Možemo zaključiti da su rezultati SDI u Srbiji još uvek ispod nivoa koji se nakon reformi očekivao, te da stepen njihovih uspešenosti nije dovoljno visok da bismo mogli tvrditi da doprinose rastu BDP-a i regionalnom razvoju. Struktura SDI je izrazito nepovoljna, jer su investicije uglavnom odlazile u tercijarni sektor (bankarstvo i trgovina), koji ne doprinosi rastu BDP-a. Takođe, stiče se utisak da je država tokom proteklih osamnaest godina u želji da privuče što je moguće veći broj stranih investitora, nekada davala podsticaje i onim stranim investitorima kojima to nije trebalo da daje. Nameće se zaključak da bi način dodeljivanja olakšica za strane investitore morao da bude rigorozniji, i još značajnije, da bi domaće kompanije i privrednici morali da imaju mnogo veću zaštitu i podršku države, pogotovo u onim oblastima za koje se proceni da mogu

⁵¹ Jelisavac Trošić Sanja, Pristupanje Svetskoj trgovinskoj organizaciji kao jedan od ciljeva spoljne politike Srbije, *Međunarodni problemi*, vol. LLX, br. 1/2018, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 44.

biti nosioci ekonomskog razvoja. Što se tiče zemalja odakle nam dolaze strane direktne investicije prednjačile su zemlje Evropske unije, nakon toga iz SAD, Rusije, a u poslednje vreme dolazi i sve veći broj investicija iz Azije.

Prilikom primene SWOT analize identifikovane su prednosti i nedostaci stranih direktnih investicija, koji su izdvojeni u ovom konkretnom slučaju kao najbitniji za analizu. Strane direktne investicije imaju veliki broj prednosti, ali i veliki broj nedostataka. Zaključak ove analize je da je uloga države od presudnog značaja za kvalitet stranih investicija u Srbiji. S obzirom na to da je već definisan zakonski okvir i da su već donete odluke u vezi više vrsta olakšica koje se nude ino investitorima, neophodno je imati precizniju strategiju apropro delatnosti koje želimo privući na našu teritoriju, kako bi veći broj njih bio u greenfield okvirima a manje u obliku akvizicija, te da se podstiču investicije u proizvodni sektor. Greenfield investicije koje podrazumevaju ulaganje u kupovinu zemljišta, gradnju fabrika i prodaju robe, najviše doprinose rastu BDP-a, te su stoga poželjnije nego akvizicije. Potrebno je više podržavati domaće investitore, ali pošto to nije centralna tema ovog rada, ovaj zaključak ostaje kao dodatna odrednica kojoj bi trebalo posvetiti drugo istraživanje.

Sa stanovišta ino investitora odluka o tome da li da ulaže u neku drugu zemlju ili Srbiju, data je s aspekta identifikovanja šansi i opasnosti za rad na našem tržištu. Svakako su primeri kompanija koje već rade na tržištu Srbije i koje su uspešne preporuka i za druge strane investitore da dođu ovde i investiraju. Kao i na svakom tržištu i ovde ima razloga za dolazak i rad, kao što ima i nedostataka samog tržišta i zakonskih okvira. Saveti stranih investitora koji se odnose na smanjenje korupcije i efikasnosti pravosuđa su najbitniji, a to su razlozi zbog kojih takođe gubimo mesto na poslovnim listama. Pored toga neulazak Srbije u Svetsku trgovinsku organizaciju ima svoje loše konotacije i to pitanje je potrebno brzo rešiti. No, i pored toga, uslovi za investiranje u Srbiju su više nego povoljni i pružaju dobre mogućnosti za inostrane investitore.

Literatura

- Arsić Miloško, Uvodnik, *Kvartalni monitor ekonomskih trendova i politika u Srbiji*, broj 51, oktobar – decembar 2017, Fondacija za razvoj ekonomske nauke.
- Đurić Dejan, Ristić Jelena, Đurić Dragana, Foreign Direct Investments in the Role of Strengthening the Export Competitiveness of the Serbian Economy, *Economics of Agriculture*, vol. 63, No. 2/2016, p. 531-546.
- Gürel Emet, Tat Merba, SWOT Analysis: A Theoretical Review, *The Journal of International Social Research Volume: 10 Issue: 51/2017*, Doi Number:

<http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1832>, Available from: https://www.researchgate.net/publication/319367788_SWOT_ANALYSIS_A_THEORETICAL_REVIEW [accessed Jul 03 2019].

- Jelisavac Trošić Sanja, Pristupanje Svetskoj trgovinskoj organizaciji kao jedan od ciljeva spoljne politike Srbije, *Međunarodni problemi*, vol. LLX, br. 1/2018, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 28-49.
- Kastratović Radovan, Uticaj stranih direktnih investicija na privredni i društveni razvoj Srbije, *Bankarstvo*, vol. 45, br. 4/2016, str. 71-93.
- Komazec Gordana, Živaljević Aleksandra, Trifunović Dragana: Does the Economy Set Up Requests for Certain Educational Profile?, Chapter: New Challenges in Changing Labor Markets, Institute of Economics Sciences, Editors: Zubovic J., Domazet I., 2012, Belgrade, pp. 243-260.
- Milislavljević Momčilo, *Savremeni strategijski menadžment*, VI izdanje, Megatrend univerzitet, Beograd, 2007, str. 1-591.
- Nestorović Olgica, Da li strane direktne investicije doprinose ekonomskom razvoju zemalja u tranziciji?, *Ekonomске teme*, vol. 53, br. 2/2015, Ekonomski fakultet, Univerzitet u Nišu, str. 273-282.
- Nestorović Olgica, (2015), „Strane direktne investicije kao faktor održivog razvoja privrede Srbije” doktorska disertacija, Ekonomski fakultet, Univerzitet u Kragujevcu, Kragujevac, str. 1-201.
- Radenković Ivan, *Foreign Direct Investments in Serbia*, Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe, 2016, p. 1-88.
- Rapačić Stevan (2016), „Uloga stranih direktnih investicija u lokalnom ekonomskom razvoju u Republici Srbiji (2001-2013)“ doktorska disertacija, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, Beograd, str. 1-327.
- Rapačić Stevan, The Impact of FDI on the Economic Development of Serbia, *Ekonomika preduzeća*, vol. 65, iss 5-6/2017, pp. 381-392, doi:10.5937/EKOPRE1706381R
- Savić Ljubodrag, Strane direktne investicije – očekivani priliv: realnost ili velika zabluda, *Privredna izgradnja*, Savez ekonomista Vajvodine, Novi Sad, XLV: br. 3-4/2002, str. 233-250.
- Stanojević Nataša, Kotlica Slobodan, The Features and Effects of Foreign Direct Investment in the Transition Economies, *Zbornik matice srpske za društvene nauke*, br. 152 (3/2015), pp. 543-555.
- Stojanović Dragica, Strane direktne investicije, izvoz i ekonomski rast u Srbiji, *Poslovna ekonomija*, vol. XII, br. 1/2018, str. 54-72.

Zakić Katarina, Mogu li srpski i kineski menadžeri uspešno da saraduju – kritički osvrt, *Međunarodni problemi*, Vol. LXVII, No. 2-3/2015, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 217-238

Zakić Katarina, Sun Xinquan, Sličnosti i razlike u poslovnoj kulturi u NR Kini i Republici Srbiji”, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 2014, 4/149, Matica srpska, Novi Sad, str. 863-879

Živaljević Aleksandra, Vrcelj Nikolina, Tošović Stevanović Aleksandra, Is Quality of Higher Educational Institutions in Western Balkan Real? *Industrija*, Vol. 43, No.1/ 2015, DOI:10.5937/industrija43-6983, p. 91-109

Izvori sa interneta:

„Strane direktne investicije u Srbiji 2001-2011“, urednik: Biljana Stepanović, 2012., Biznis info group, Beograd, http://big.co.rs/upload/Edition/Download/2013-06/Strane_Direktne_Investicije_U_Srbiji_2001_2011.pdf

NALED, (2018), Doing Business 2017 – Serbia’s Results to Date: And looking ahead to Doing Business 2018, http://www.bep.rs/images/gallery/2016_10_28/doing-business-2017-serbias-results-to-date.pdf

IMPP, (13 February 2019), Serbia economy briefing: Economy of Serbia in 2019 – a forecast,

<https://china-cee.eu/2019/02/13/serbia-economy-briefing-economy-of-serbia-in-2019-a-forecast/>

Sajtovi referentnih institucija:

Narodna banka Srbije, Platni bilans Srbije - Metodološka objašnjenja tabela, <http://www.nbs.rs/internet/latinica/80/mo/II-EOI-PB.pdf>

OECD, (2008), Benchmark Definition of Foreign Direct Investment, fourth edition, OECD <https://www.oecd.org/daf/inv/investmentstatisticsandanalysis/40193734.pdf>

Vlada Republike Srbije, (2018), „Predlog strategije razvoja slobodnih zona u Republici Srbiji za period od 2018. do 2022. Godine“, Beograd; <http://www.usz.gov.rs/files/PREDLOG-STRATEGIJA-razvoja-slobodnih-zona-u-RS-od-2018-2022-NOVA-VERZIJA.pdf> - Zakon o Vladi („Službeni glasnik”, br. 55/05, 71/05 - ispravka, 101/07, 65/08, 16/11, 68/2012 - US, 72/12, 7/14 – US i 44/14)

World Bank, What is the difference between Foreign Direct Investment (FDI) net inflows and net outflows? The World Bank Group, <https://datahelpdesk>.

worldbank.org/knowledgebase/articles/114954-what-is-the-difference-between-foreign-direct-inve

Portali novina i televizija:

Stojkov Vukašin, (14.10.2016.), Ministarstvo privrede ugrožava srpsku IT industriju – udružimo se protiv štetnih subvencija, <https://startit.rs/ministarstvo-privrede-subvencije-it-srbija/>

Stevanović Vojislav, (13.03.2017.), Da li su nove fabrike moguće bez ulaganja novca građana?, <http://rs.n1info.com/Biznis/a234634/Subvencije-Da-li-su-nove-fabrike-moguće-bez-ulaganja-novca-gradjana.html>

B92, Svi parafiskalni nameti na jednom mestu, (19.03.2018.) http://www.bep.rs/images/gallery/2016_10_28/doing-business-2017-serbias-results-to-date.pdf

Nišavić Danijela, (23.03.2018.), Brnabić: Subvencije „Kontinentalu“ za Srbiju velika korist; Domaća IT industrija: Podriva se najzdravija privredna grana, <https://www.blic.rs/biznis/brnabic-subvencije-kontinentalu-za-srbiju-velika-korist-domaca-it-industrija-podriva/j1w1zr0>

SWOT ANALYSIS OF FDI IN SERBIA AS A GUIDE FOR FOREIGN INVESTORS AND PUBLIC ADMINISTRATION

Abstract: *Purpose of the research:* The vitality of one economy is reflected as a balance of many macroeconomic indicators, and one of them is certainly foreign direct investments (FDI). The Republic of Serbia, as one of the successors of the former SFRY, had successful investments from abroad even during that time. However, the disintegration of the country, the sanctions followed by unprecedented inflation in 1992 and the NATO bombing in 1999, brought the domestic economy on the verge of sustainability. After the political reforms in 2000 and turn in the country's economic policy, there was a huge influx of FDI - some of them very successful and many of them not. The world economic crisis in the upcoming years has also negatively affected the inflow of FDI, which was at one point almost completely stopped. The current results show that Serbia has recovered to some extent, and the volume of FDI is increasing in the last three years. With the help of strategic analysis, we will get a clearer picture of FDI, e.g. we will look upon their contribution to the development of Serbia, but at the same time, we will look upon the economic situation in Serbia to perceive the situation on the domestic market regarding FDI objectively.

Methodology: The goal of this paper is to give a review of FDI in Serbia from 1995 until 2018 using relevant databases from The World Bank (WB) and The National Bank of Serbia (NBS), and by using them and analyzing the economic situation in Serbia to make a SWOT analysis regarding FDI. SWOT analysis as one of the basic instruments

of strategic analysis is using four elements – strength, weaknesses, opportunities and threats, with relation to internal and external elements of the subject of analysis, and in that regards provides a base for making strategic decisions both for foreign investors and public administration.

Practical implications: The results of SWOT analysis should show first of all to the foreign investors, regardless of the field in which they are investing in Serbia, what they can expect and how can they prepare for the business environment in Serbia. Besides, we will view the strengths and weaknesses of FDI, which should, on the other hand, indicate to public administration about whom they should pay attention when bringing foreign investments in Serbia.

Results: The politics of foreign direct investments was not led properly in Serbia, so the structure and sectorial distribution are mainly unfavorable, and also there is a question of the positive impact of FDI on regional and sustainable development. In a small number of cases, when we had Greenfield investments, we can say the effects of FDI were positive regarding the development of the Serbian economy. The conditions for investments in Serbia are very favorable for foreign investors.

Key words: Foreign direct investments (FDI), SWOT analysis, foreign investors, state, Serbia.